

Козубенко Ю.Л.

Університет Григорія Сковороди в Переяславі

Буц М.А.

Університет Григорія Сковороди в Переяславі

РОЗВИТОК ЛІКУВАЛЬНОЇ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА СПОРТИВНОЇ МЕДИЦИНИ В ТЕРНОПІЛЬСЬКІЙ ТА ХМЕЛЬНИЦЬКІЙ ОБЛАСТЯХ УКРАЇНИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

У статті досліджено діяльність закладів лікувальної фізичної культури та спортивної медицини на теренах Західної України в другій половині ХХ – на початку ХХІ століття. Крізь історичну ретроспективу показано становлення цих закладів у Тернопільській та Хмельницькій областях. У дослідженні висвітлено діяльність вищезгаданих інстанцій, зокрема Тернопільського обласного лікарсько-фізкультурного диспансеру ІV категорії, кафедри медичної реабілітації та спортивної медицини Тернопільського державного медичного університету ім. І.Я. Горбачевського, кабінету спортивної медицини Хмельницької міської поліклініки № 1. Досліджено історію розвитку спортивної медицини та лікувальної фізичної культури в регіоні. За роки існування вказаних лікувально-фізкультурних закладів накопичено безцінний практичний досвід, сформовано підходи та визначено основні напрямки роботи з широким використанням можливостей функціональної діагностики, традиційної і нетрадиційної терапії. Звернуто увагу на сучасний стан наведених закладів. Розглянуто проведення працівниками закладів профілактичної роботи серед населення, пропаганди здорового способу життя тощо.

Результати дослідження вказують не лише на продовження діяльності багатьох закладів фізичної культури та спортивної медицини в регіоні, але й на активний розвиток та зміни, що в них відбуваються відповідно до реалій сьогодення. Пріоритетними напрямками науково-дослідної роботи є: 1) дослідження роботи функціональних систем організму; 2) медико-біологічне забезпечення високих досягнень у спорті; 3) рання діагностика, лікування та попередження раптової смерті спортсменів; 4) розробка нових методів реабілітації осіб із надлишковою вагою та ожирінням, хворих на ішемічну хворобу серця, неспецифічні захворювання легень, а також хворих, які перенесли інфаркт міокарда, інсульт.

Ключові слова: лікувальна фізична культура, спортивна медицина, здоров'я, реабілітація, заклади.

Постановка проблеми. За роки існування закладів лікувальної фізичної культури та спортивної медицини на теренах Західної України було накопичено безцінний практичний досвід, сформовано підходи та визначено основні напрямки роботи з широким використанням можливостей функціональної діагностики, традиційної і нетрадиційної терапії. Звертається увага на сучасний стан цих закладів. Розглянуто проведення працівниками закладів профілактичної роботи серед населення, пропаганди здорового способу життя тощо.

Постановка завдання. У статті досліджено діяльність закладів лікувальної фізичної культури та спортивної медицини на теренах Західної Укра-

їни в другій половині ХХ – на початку ХХІ століття. Крізь історичну ретроспективу показано становлення цих закладів у Тернопільській та Хмельницькій областях.

Виклад основного матеріалу.

Тернопільський обласний лікарсько-фізкультурний диспансер ІV категорії

Згідно з постановою Ради Міністрів СРСР від 31.11.1949 року, наказом обласного відділу охорони здоров'я з 01.10.1950 року в Тернопільській області почав функціонувати обласний лікарсько-фізкультурний диспансер ІV категорії (ТОКЛФД), який мав забезпечувати організаційно-методичне керівництво службою лікарського контролю і лікувальної фізкультури, здійснювати контроль за

виконанням лікувально-профілактичними закладами наказів МОЗ по службі, надавати медичну допомогу спортсменам і фізкультурникам, а також проводити лікарські консультації із питань фізичної культури та ЛФК.

Стан матеріально-технічної бази та кадровий потенціал служби поступово поліпшувався. У 1950–1959 рр. налічувалася одна мінімально оснащена та спільна з підлітковою службою кімната площею 20 м², яка належала першій міській поліклініці. Штат налічував 7 ставок, з яких 3 – лікарські, а 2,5 – середнього медичного персоналу [2, с. 197].

У 1960–1961 рр. ТОКЛФД знаходився у приміщенні Палацу спорту, де займав дві просторі кімнати площею 40 м². У ці роки була придбана фізіотерапевтична апаратура, обладнані дві кабінки для процедур лікувального масажу та електротерапії. У боксерському залі під час вільного від тренувань часу проводилися заняття ЛФК із хворими. Штат закладу зріс до 11 одиниць.

Розвиток фізкультури і спорту в області вимагав подальшого покращення умов існування служби. Тому в 1961 році на території обласної лікарні під диспансер відвели два будиночки на 9 кімнат загальною площею 180,5 м². Тут відкрилися три палати стаціонарного відділення на 15 ліжок для лікування травмованих спортсменів і дітей із вадами опорно-рухового апарату Диспансер перевели до III категорії лікувально-профілактичних закладів (ЛПЗ).

У 1970 р. у філіалах Львівської політехніки та Київського фінансового інституту було відкрито кабінети лікарського контролю. Починаючи з 1973 року, на баланс диспансеру передали новий двоповерховий будинок (вул. 8 Березня, 2а) загальною площею 369,7 м². Починаючи з 1974 року, ранг закладу підвищився до II категорії ЛПЗ зі штатною потужністю 34,5 одиниці, у тому числі 7 ставок лікарів.

У серпні 1976 року наказом Облздороввідділу було закрито стаціонарне відділення. При цьому відповідно скоротилось фінансування та штат закладу (сумарно до 25,5 ставок). Але згідно з вимогами наказу МОЗ СРСР №250 від 17.03.1978 р. «Про штатні нормативи медичного персоналу лікарсько-фізкультурних диспансерів...» з 1979 року зросла увага органів управління до служби. У 1983 році під диспансер було виділено більш просторе двоповерхове приміщення площею 754,4 м² на вулиці Матросова, 1а (тепер вул. Старий Ринок, 1а). Поступово зріс кадровий потенціал та реорганізувалася струк-

тура ТОКЛФД. У 1985 році відкрилося відділення лікарського контролю за дитячим населенням. У 1988 році на госпрозрахунковій основі почало діяти консультативно-оздоровче відділення (штат 7,5 ставок, в т. ч. 2,5 лікарських), де широко використовувались можливості функціональної діагностики, традиційної і нетрадиційної терапії. У 1989–1991 рр. при Борщівській, Чортківській, Гусятинській ЦРЛ стали працювати кабінети лікарського контролю за спортсменами; такі кабінети у вузах перейшли до підпорядкування системі Міносвіти. Згідно з чинними наказами по службі, з вересня 1990 року в диспансері відкрито відділення лікарського контролю за масовими формами фізичної культури (штат – 10 ставок, в тому числі 3 лікарських) [2, с. 199].

Сумарно штатна потужність ТОКЛФД на 01.01.1992 року становила 58 ставок, у тому числі 19 лікарських. Функціонували 4 відділення. Значно покращився стан матеріальної бази: в підвальному приміщенні побудували сауну, оснастили сучасною апаратурою офтальмологічну, фізіотерапевтичну, стоматологічну служби, тренажерний зал, кабінет функціональної діагностики. Після придбання комп'ютерної техніки під час комплексного обстеження спортсменів стали використовувати діагностичні програми «Спортскринінг», «Ортоспорт» та інші, а для фізкультурників – тестову програму «Паспорт здоров'я і рухових режимів».

У 1993 році відбулася остаточна реорганізація закладу: ліквідували госпрозрахункове відділення, натомість сформували відділення спортивної медицини, діагностики і тестування (служба вузьких спеціалістів, клінічна лабораторія, кабінет функціональної діагностики), а також медико-спортивної реабілітації (служби лікувального масажу, фізіотерапії, лікувальної фізкультури).

Починаючи з 1994 року, відділення медико-спортивної реабілітації підсилили службами мануальної терапії, лазерної терапії і психотерапії. У фізкабінет придбано апарат магнітотерапії і лазерну установку, для відділення діагностики і тестування – «Поліаналізатор», шестиканальний електрокардіограф та стоматологічне обладнання «Хіродент» [2, с. 200].

Нині спортивна медицина існує тільки в структурі обласного диспансеру. Служба ЛФК мала кращу долю, однак останнім часом в установах охорони здоров'я з'явилася негативна тенденція до її скорочення, перепрофілюється штат, ліквіднуються кабінети. Особливо ці зміни відчутні в сільській місцевості.

Кафедра медичної реабілітації та спортивної медицини Тернопільського державного медичного університету ім. І. Я. Горбачевського створена у вересні 1957 року, в рік відкриття Тернопільського медичного інституту. Колектив кафедри на той час складався з трьох осіб: завідувача (старшого викладача С. Гарагулі) та двох викладачів (О. Бойко і Б. Рябенко). Заняття проводилися в основній, підготовчій, спеціальній медичних групах та групах спортивного вдосконалення, що дало змогу охопити фізичною культурою всіх студентів, незалежно від стану здоров'я і рівня фізичної підготовленості.

На кафедрі запрацювали секції із важкої атлетики, волейболу, спортивної гімнастики, велосипедних гонок. Невдовзі створені групи спортивного вдосконалення з важкої атлетики, фехтування, настільного тенісу, боротьби вільної і класичної, плавання, кульової стрільби, лижного спорту. Одночасно започатковано й виступи збірних команд інституту з різних видів спорту в першості студентського спортивного товариства «Буревісник».

Міністерство освіти і науки високо оцінювало спортивно-масову роботу кафедри фізичного виховання. У конкурсі на кращу кафедру зі спортивно-масової роботи та залучення студентської молоді до систематичних занять фізичною культурою, започаткованому в 1982 році, кафедра посіла друге місце в 1983 році та двічі розділяла 4–8 місця в 1985 і 1987 роках [2, с. 205].

У 1976 році курс лікувальної фізкультури та спортивної медицини приєднано до кафедри фізичного виховання та здоров'я. Завідувачем кафедри став молодий науковець, кандидат біологічних наук В. І. Ільницький. Наукова робота на кафедрі набула цілеспрямованого характеру. Перш за все завідувач сформулював перспективний напрямок наукових пошуків, що передбачав довготривалі дослідження фізичного стану студентів усіх медичних груп здоров'я за час навчання у вузі, вивчення закономірностей змін їхньої серцево-судинної системи, фізичної працездатності та фізичного розвитку під впливом різних за характером фізичних навантажень, що й стало темою його докторської дисертації. У різні роки на курсі ЛФК працювали: доцент В. В. Дем'яненко, асистенти Ж.М. Владишевська, С.І. Зелінська, І.Г. Гарач.

Починаючи з 1975 року, на курсі лікувальної фізкультури та спортивної медицини працювала лаборантом, старшим лаборантом, асистентом, а з 1992 року і дотепер – доцентом кандидат медичних

наук Л.О. Вакуленко. Під час роботи на кафедрі вона виконала кандидатську дисертацію на тему «Використання глибокого рефлекторно-м'язового масажу для лікування неврологічних синдромів остеохондрозу шийного відділу хребта» та опублікувала 68 наукових робіт.

У 1999 році, спираючись на багаторічний науково-педагогічний досвід, професор В. Ільницький та доцент Є. Ясінський опублікували посібник «Фізичне виховання у середніх медичних навчальних закладах».

Починаючи з 1995 року, кафедрою завідувала к. б. н., доцент О.М. Довгань.

У 2001 році на базі курсів фізіотерапії, медичної реабілітації і курортології та кафедри фізичного виховання з курсом лікувальної фізкультури та спортивної медицини створюється кафедра медичної реабілітації та спортивної медицини [2, с. 206].

Метою створення кафедри була оптимізація та підвищення якості викладання студентам медичного, фармацевтичного, стоматологічного факультетів таких дисциплін, як фізична, медична, соціальна реабілітація, спортивна медицина, фітотерапія, курортологія, рефлексотерапія та лікувальна фізкультура в стоматології.

Нині кафедрою очолює доктор медичних наук, професор І. Р. Мисула, який водночас є першим проректором. Професорсько-викладацький склад кафедри забезпечує належний рівень викладання та науково-дослідної роботи, засвоєння практичних навичок із медичної, фізичної та соціальної реабілітації хворих, а також організацію багатьох аспектів громадського здоров'я.

Нині науковці кафедри медичної реабілітації та спортивної медицини ведуть дослідження з теми: «Вивчення впливу пелоїдотерапії та низько інтенсивних фізичних факторів у хворих з остеохондрозом хребта, поєданого з остеопорозом». Крім того, вивчається оцінка фізичного стану та факторів ризику розвитку ішемічної хвороби серця, вплив різних видів рефлексотерапії та фізіотерапії на хворих з гіпертонічною хворобою, організаційні аспекти реабілітації хворих, вивчення впливу масажу за різної патології.

Під керівництвом професора І.Р. Мисули ведуться роботи, присвячені диференційованому лікуванню дегенеративно-деструктивних захворювань, оптимізації застосування фізичних чинників на етапах реабілітації.

Серед основних наукових здобутків кафедри останніх років слід назвати наступні: вперше вивчено поєднаний вплив фізіотерапевтичних

методів та торфоболота на щільність кісткової тканини у хворих із остеохондрозом, поєднаним з остеопорозом; розроблено нові способи лікування хворих з остеохондрозом та остеопорозом на основі застосування торфових грязей, рефлексотерапії та низько інтенсивних фізичних факторів (ультразвукової та магнітно-лазерної терапії); доведено ефективність використання мікрохвильової резонансної терапії у разі суглобової патології; досліджено щільність кісткової тканини у хворих на деформуючий остеоартроз під час лікування сірководневими ваннами та вивчено стан імунної системи у хворих на деформуючий остеоартроз під впливом санаторно-курортного лікування; досліджено механізми зрушень у серцево-судинній системі студентів під час різних фізичних навантажень; розроблено й запропоновано комплекси фізичних вправ та навчально-тренувальні програми з фізичного виховання під час різних захворювань; показано ефективність занять фізичними вправами задля покращення функціонального стану організму, розумової і фізичної працездатності студентів [3, с. 12].

Наукова робота кафедри надалі зосереджуватиметься на розробці концепції розвитку медичної реабілітації на рівні лікаря загальної практики (сімейного лікаря) та нових комплексів для відновного лікування. Триватиме також вивчення впливу сульфатно-гідрокарбонатного торфоболота Микулинецького родовища та низько інтенсивних фізичних факторів на перебіг і наслідки поперекового остеохондрозу, поєданого з остеопорозом. Перспективною слід вважати роботу кафедри щодо оптимізації реабілітаційного лікування хворих на остеоартроз залежно від структурно-функціонального стану кісткової тканини та розробки комплексного відновного лікування хворих із виразковою хворобою шлунка на санаторно-курортному етапі лікування. Оскільки ефективне функціонування реабілітаційної мережі неможливе без наукового супроводження лікувально-діагностичного процесу, триватиме робота з вивчення та впровадження методик кінезіотерапії і тракційного лікування в реабілітацію кардіологічних, неврологічних та ортопедо-травматологічних хворих.

Кабінет спортивної медицини Хмельницької міської поліклініки № 1

Починаючи з 1994 року, на базі Хмельницької міської поліклініки функціонує кабінет спортивної медицини (лікарського контролю за особами, що займаються фізичною культурою та спортом). У ньому працює лише два співробітники: завідувач кабінету, лікар спортивної медицини А.В. Соловей та медична сестра Я.С. Луцєвська.

У цілому в 24 амбулаторно-поліклінічних закладах Хмельницької області є кабінети лікувальної фізкультури для дорослих, а в 6 – кабінети лікувальної фізкультури для дітей. Загальна чисельність лікарів лікувальної фізкультури та спортивної медицини в області складає 5 осіб [2, с. 236].

Зважаючи на актуальність занять спортом та активного способу життя, нині постала потреба у створенні лікарсько-фізкультурного диспансеру на Хмельниччині. Це дозволить лікарям проводити профілактичну роботу серед населення; пропагувати здоровий спосіб життя; відбирати дітей і дорослих для подальших тренувань, занять у спортивних секціях, спортивних залах; проводити в повному обсязі медичне обслуговування спортивно-масових заходів різних рівнів; допомагати тренерському складу у визначенні тренуваності й фізичних можливостей спортсменів; а також вести диспансерне спостереження провідних спортсменів області, учнів ДЮСШ і населення загалом, яке займається фізичною культурою та спортом [1, с. 16].

Висновки. Таким чином, у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття в Тернопільській та Хмельницькій областях України відмічено значний розвиток закладів лікувальної фізичної культури та спортивної медицини. Шляхом упровадження новітніх технологій та медичних методів десятки тисяч спортсменів та учасників бойових дій кожного року отримують належне лікування і реабілітацію, мають змогу проходити обстеження функціональних систем організму. Надалі є можливість проведення порівняльного аналізу тих чи інших закладів фізичної реабілітації та спортивної медицини з урахуванням у них переваг та недоліків на теренах Західної України в різні проміжки часу. Можливим також є розширення тематики дослідження із включенням інших регіонів України.

Список літератури:

1. Абрамов В. В., Клапчук В. В., Неханевич О. Б. Фізична реабілітація, спортивна медицина : підручник для студ. вищих мед. навч. закладів. Дніпропетровськ : Журфонд, 2014. 456 с.
2. Дехтярьов Ю. П. Спортивна медицина та лікувальна фізкультура України. Київ : «Друкарня Вольф», 2013. 286 с.
3. Мухін В. М. Фізична реабілітація. Київ : Олімпійська література, 2005. 424 с.

4. Соколовський В. С., Романова Н. О., Юшковська О. П. Лікувальна фізична культура. Одеса : Одес. держ. мед. ун-т, 2005. 234 с.
5. Сокрут В. М. Спортивна медицина. Донецьк : Каштан, 2013. 472 с.

Kozubenko Yu.L., Buts M.A. DEVELOPMENT OF TREATMENTAL PHYSICAL CULTURE AND SPORTS MEDICINE IN TERNOPIL AND KHMELNITSKY REGIONS OF UKRAINE IN THE SECOND HALF OF THE XX – BEGINNING OF THE XXI CENTURY

The article investigates the activity of medical physical education and sports medicine establishments in the territory of Western Ukraine in the second half of the XX - at the beginning of the XXI century. Historical retrospective shows the establishment of these institutions in Ternopil and Khmelnytsky regions. The study covered the activities of the above instances, in particular: Ternopil Regional Medical and Physical Training Dispensary Category IV, Department of Medical Rehabilitation and Sports Medicine of Ternopil State Medical University. I. Horbachevsky, the office of sports medicine Khmelnytsky city polyclinic №1. The history of development of sports medicine and medical physical culture in the region is investigated. During the years of existence of these medical and sports institutions, invaluable practical experience has been accumulated, approaches have been formed and the main directions of work have been determined, possibilities of functional diagnostics, traditional and non-traditional therapy have been widely used. Attention is paid to the current state of these institutions. The carrying out of preventive work by the employees of the institutions among the population is considered; promoting a healthy lifestyle, etc.

The results of the study indicate not only the continuation of the activities of many institutions of physical culture and sports medicine in the region, but also the active development and changes that occur in them in accordance with today's realities. Priority areas of research are examination of functional systems of the body, medical and biological support of high achievements in sports, early diagnosis, treatment and prevention of sudden death of athletes, development of new methods of rehabilitation of overweight and obese patients with coronary heart disease, lung disease, as well as patients who have suffered a myocardial infarction, stroke.

Key words: *physical therapy, sports medicine, health, rehabilitation, institutions.*